

ΤΑ ΒΑΣΙΚΑ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΣΤΙΚΑ ΤΗΣ ΣΟΣΙΑΛΙΣΤΙΚΗΣ ΚΟΙΝΩΝΙΑΣ

Το θέμα της σημερινής διάλεξης είναι: «Τα βασικά χαρακτηριστικά της σοσιαλιστικής κοινωνίας». Για την ανάπτυξή του θα ακολουθήσω τον εξής δρόμο. Θα αναφέρω πρώτα μερικά χαρακτηριστικά της κοινωνίας αυτής, τα οποία και θα αναπτύξω μ' έναν κάπως αφηρημένο τρόπο. Θέλω να σας τονίσω ότι τα χαρακτηριστικά αυτά αφορούν μια κοινωνία του μέλλοντος και καμιά σημερινή κοινωνία δεν τα έχει στην αναγκαία έκταση και ποιότητα για να διεκδικήσει από σήμερα αυτό τον τίτλο. Στη συνέχεια θα δούμε ποιοι αναγκαίοι μετασχηματισμοί πρέπει να γίνουν σε μια κοινωνία που θέλει να κατακτήσει αυτά τα χαρακτηριστικά και ποιοι κίνδυνοι υπάρχουν που μπορούν να σταματήσουν την πορεία αυτή. Έτσι θα έχουμε καταλήξει σε μερικά κριτήρια αξιολόγησης των διαφόρων προσπαθειών μετάβασης στο σοσιαλισμό που γίνονται στις μέρες μας.

Κάποιος μπορεί να αντιτάξει το εξής ερώτημα: «Γιατί να καθίσουμε να περιγράψουμε την κοινωνία του μέλλοντος; Και τι δε μας λέει ότι ο σοσιαλισμός είναι μια ουτοπία, που ποτέ δε θα πραγματοποιηθεί, άρα προς τι να ασχολούμαστε με αυτόν». Το ερώτημα είναι μεν θεμιτό αλλά άστοχο. Ο σοσιαλισμός θα έρθει οπωσδήποτε. Ίσως αργήσει πολύ ακόμα, αλλά οι ανθρώπινες κοινωνίες δε θα τον αποφύγουν. Δυο πράγματα συνηγορούν γι' αυτό: 1) Η εξελικτική διαδικασία στις ανθρώπινες κοινωνίες από την προϊστορία μέχρι σήμερα δείχνει συνεχείς περιορισμούς του θεσμού της ιδιοκτησίας. Ο επόμενος ή ο τελευταίος κρίκος στην αλυσίδα μετά την ατομική ιδιοκτησία σε μέσα παραγωγής, που είναι η κατ' εξοχήν

εμφάνιση του θεσμού αυτού στην εποχή μας, θα είναι μια συλλογική, κοινή, σε κάθε περίπτωση άλλη μορφή ιδιοκτησίας, όχι πάντως ατομική. Ο κύκλος θα έχει κλείσει. Από την ιδιοκτησία πάνω σε ανθρώπους θα έχουμε φτάσει μέσω του σημερινού σταδίου σε μια νέα κοινωνία που θα γνωρίσει μια διαφορετική μορφή ιδιοκτησίας απ' τη σημερινή. 2) Ο κοινωνικός χαρακτήρας της παραγωγής στον καπιταλισμό όλο και έρχεται σε μια βαθύτερη αντίφαση με την ατομική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής. Αποτέλεσμα: Η ολοένα και πιο βαθιά κρίση του καπιταλισμού. Η ανθρωπότητα δεν μπορεί να επιστρέψει στην προϊστορία της, οι κρίσεις του καπιταλισμού θα οξύνονται και η διέξοδος θα είναι το βήμα προς τα εμπρός, προς το σοσιαλισμό.

Ποια είναι λοιπόν τα χαρακτηριστικά αυτής της κοινωνίας, της σοσιαλιστικής, στην οποία η ανθρωπότητα θα φτάσει μετά από πολύ επίπονο αγώνα; Είναι τρία:

- 1) Κοινωνική ιδιοκτησία στα μέσα παραγωγής
- 2) Ο κοινωνικός (σοσιαλιστικός) σχεδιασμός της οικονομίας
- 3) Η κοινωνική δημοκρατία

Ξανατονίζω ότι τα χαρακτηριστικά αυτά δε τα αποκτά η κοινωνία με την ανατροπή του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής. Κατά τη διάρκεια της μετάβασης συντελούνται οι απαραίτητοι μετασχηματισμοί για την πραγμάτωση των στόχων αυτών. Σημαντικός παράγοντας ώθησης της μετάβασης προς το σωστό δρόμο αποτελεί η ιδεολογία. Σοσιαλισμός χωρίς σοσιαλιστές δε γίνεται. Ο ρόλος της ωρίμανσης των παραγωγικών δυνάμεων, δηλαδή ανόδου της τεχνολογίας σαν υλικής προϋπόθεσης του σοσιαλισμού, δεν πρέπει να υποτιμάται, αλλά στην εποχή μας η σημασία του ιδεολογικού παράγοντα στη μετάβαση είναι πρωταρχική. Εγγυάται για την απομάκρυνση της κοινωνίας από τις σχέσεις του καπιταλιστικού τρόπου παραγωγής και για την προσέγγιση σοσιαλιστικών θέσεων.

Δύο είναι οι σημαντικότεροι κίνδυνοι κατά τη φάση της μετάβασης: 1) Το πισωγύρισμα στον καπιταλισμό και 2) Η παγιοποίηση εκμεταλλευτικών σχέσεων κάτω απ' την ταμπέλα του σοσιαλισμού και το μπλοκάρισμα της μετάβασης, το ξεστράτισμά της.

Ας δούμε τα τρία χαρακτηριστικά που αναφέραμε από κοντά καθώς και ορισμένα σημαντικά τους στοιχεία:

1) Η κοινωνική ιδιοκτησία

Μ' αυτό εννοούμε ότι η σοσιαλιστική κοινωνία θα έχει την κυριότητα και τον έλεγχο στα μέσα παραγωγής. Δε θα υπάρχει ατομική ιδιοκτησία. Αποφεύγουμε όμως τη χρήση όρων όπως κρατικοποίηση ή κοινωνικοποίηση για να μην υπάρχει σύγχυση μια και χρησιμοποιούνται στην καθημερινή πολιτική πρακτική με διαφορετικό περιεχόμενο.

Ξέρουμε ότι η έννοια της ιδιοκτησίας ενσωματώνει δύο πράγματα: α) Τη νομική κυριότητα, που αποτελεί και το τυπικό στοιχείο της ιδιοκτησίας (π.χ. ένα συμβόλαιο αγοράς). β) Τον ουσιαστικό έλεγχο, τη νομή του αντικειμένου. Αυτό είναι και το ουσιαστικό και σημαντικότερο στοιχείο του θεσμού της ιδιοκτησίας. Σημαίνει ότι ο τυπικός ιδιοκτήτης αποφασίζει τι θα κάνει την ιδιοκτησία του (π.χ. ένα χωράφι πώς θα καλλιεργηθεί, αν θα καλλιεργηθεί κλπ.).

Στην ατομική ιδιοκτησία και τα δύο παραπάνω στοιχεία είναι συγκεντρωμένα στο ίδιο πρόσωπο. Στο σοσιαλισμό κάτι τέτοιο δεν μπορεί να συμβαίνει. Και το μεν τυπικό στοιχείο τακτοποιείται εύκολα. Μια διάταξη στο Σύνταγμα μπορεί να απαγορεύει την ατομική ιδιοκτησία σε μέσα παραγωγής. Πώς όμως κατοχυρώνεται στην πράξη ο ουσιαστικός έλεγχος στην κοινωνική πια ιδιοκτησία; Με ποιον τρόπο μπορεί η σοσιαλιστική κοινωνία να αποφασίζει καθημερινά για το πώς θα χρησιμοποιηθούν τα παραγωγικά μέσα που κατέχει για να παραχθούν διάφορες ποσότητες και ποικιλίες αγαθών; Είναι προφανές ότι το σύστημα αυτό ελέγχου πρέπει να είναι κατά τέτοιο τρόπο οργανωμένο ώστε οι τεχνολογικές εξελίξεις να ενσωματώνονται και να αξιοποιούνται απ' αυτό και όχι να αποτελούν στοιχεία ανατροπής του κοινωνικού ελέγχου και διαστρέβλωσής του από τους παραγωγούς της τεχνολογικής γνώσης.

Στη μετάβαση η ιδιοκτησία, αφού αποκλείεται να είναι ατομική, θα είναι κρατική ή ομαδική (π.χ. συνεταιριστική) ή κάτι άλλο μέχρι να μετασχηματιστεί σε κοινωνική. Αλλά εδώ μπορούμε να επισημάνουμε έναν κίνδυνο. Η γραφειοκρατία, η κρατική εξουσία, που έχει τον ουσιαστικό έλεγχο κατά τη διάρκεια της μετάβασης, μπορεί να αποφασίζει για τον τρόπο χρήσης των μέσων παραγωγής. Αν έχει δική της ταξική συνείδηση και συνδέει με τη διαχείριση των μέσων αυτών δικά της συμφέροντα, τότε η κοινωνία, οι άμεσοι παραγωγοί, αποκόπτονται απ' τη διαχείριση της ιδιοκτησίας της κοινωνίας. Το σύστημα δε βρίσκεται σε μετάβαση αλλά έχουμε την εγκαθίδρυση δικτατορίας μιας τάξης (ας την ονομάσουμε μαζί

με τον Bettelheim κρατική αστική τάξη) πάνω στα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας. Ας σημειώσουμε πάντως ότι, σύμφωνα με πολλούς επιστήμονες (π.χ. Sweezy), η κρατική εξουσία είναι απαραίτητη και σαν καταπιεστικός μηχανισμός ενάντια στις παλιές εκμεταλλεύτριες τάξεις που αγωνίζονται για το πισωγύρισμα στον καπιταλισμό. Στο σοσιαλισμό δε θα μεταβούμε μέσω αναρχίας αλλά με κράτος, γι' αυτό και η επιστημονική δουλειά πάνω στη μαρξιστική θεωρία για το κράτος και ειδικότερα για το κράτος στη μετάβαση έχει κεφαλαιώδη σημασία.

2) Ο κοινωνικός σχεδιασμός της οικονομίας

Δε θα συζητήσουμε εδώ για το αν ο σχεδιασμός θα πρέπει να γίνεται σε μονοετή, πενταετή ή δεκαετή βάση. Εδώ μας ενδιαφέρει να αποφασίζει η κοινωνία, δηλαδή το σύνολο, δηλαδή οι άμεσοι παραγωγοί για το σχεδιασμό αυτό. Αν θεωρήσουμε ότι τα εφαρμοζόμενα μοντέλα δεν εκπληρούν τον όρο αυτό, τότε θα πρέπει να διατυπώσουμε μια εναλλακτική θεωρία κοινωνικού σχεδιασμού, εφαρμογής και ελέγχου της λειτουργίας της οικονομίας. Σε κάθε περίπτωση θα υφίστανται σημαντικές δυσκολίες, π.χ. έλλειψη πληροφοριών ή υπολογισμός αλλαγής δεδομένων (τεχνολογίας) στο υπόβαθρο του σχεδιασμού. Ύστερα ο καπιταλισμός θα έχει καταλυθεί και οι πληροφορίες που δίνουν οι τιμές στις καπιταλιστικές αγορές θα έχουν εκλείψει.

Οι κίνδυνοι στη μετάβαση είναι πολλοί· θα αναφέρουμε δύο:

α) Αν μια κρατική γραφειοκρατία αποφασίζει και μέσω του σχεδιασμού αναπαράγει την εκμεταλλευτική της θέση, τότε έχουμε τον κίνδυνο ενός αυταρχικού σχεδιασμού.

β) Αν πάλι οι σχεδιαστές, για να κάνουν πιο «ορθολογικά» τη δουλειά τους, επιτρέψουν τη δημιουργία ελεύθερων αγορών ώστε να μπορούν να προγραμματίσουν με βάση τιμές αγοράς, τότε έχουμε πισωγύρισμα σε ανταγωνιστικές κοινωνίες.

3) Η κοινωνική δημοκρατία

Αυτή περιλαμβάνει: α) Την πολιτική δημοκρατία, β) τη δημοκρατία στην οικονομική δομή, γ) τη δημοκρατία στην ιδεολογική δομή.

Στο μεταβατικό στάδιο μπορούμε να έχουμε μια ειρηνική εξέλιξη στο σοσιαλισμό με σοσιαλιστικά-σοσιαλδημοκρατικά καθεστώτα που έρχονται στην εξουσία με εκλογές. Τα πισωγυρίσματα είναι πολύ πιθανά, γιατί τα καθεστώτα αυτά δεν αντιλαμβάνονται από τη φύση τους τη σημασία της δημοκρατίας στην οικονομική δομή και δεν έχουν διαμορφωμένη στρατηγική για την προαγωγή της. Ακόμα, επειδή οι εκμεταλλεύτριες τάξεις δεν μπορούν να αποτελέσουν αντικείμενο ωμής καταπίεσης και με όπλο τους ιδεολογικούς μηχανισμούς περνάνε στην αντεπίθεση.

Την έναρξη της φάσης της μετάβασης μπορεί να σημάνει και η επαναστατική-δυναμική κατάληψη της εξουσίας από μια ομάδα (μειοψηφία) που θα αρχίσει να αλλάζει ριζικά τα τρία παραπάνω συνθετικά της κοινωνικής δημοκρατίας. Και εδώ υπάρχει ο κίνδυνος η οικονομική δημοκρατία να υπάρχει στα χαρτιά αλλά να εφαρμόζεται καρικατούρα της στην πράξη ή να μην υπάρχει πολιτική δημοκρατία με πρόφαση τον κίνδυνο απ' τις εκμεταλλεύτριες τάξεις και έτσι να εγκαθιδρυθεί δικτατορία μιας γραφειοκρατίας πάνω στην κοινωνία.

Και ερχόμαστε στο τέλος

Τα παραπάνω ήταν πολύ συνοπτικά και λέχθηκαν με μεγάλο κόστος σε επιστημονική ακρίβεια. Αν και ο ομιλητής δεν εκφράστηκε θετικά για το λεγόμενο υπαρκτό σοσιαλισμό, δεν έχει διαμορφώσει πλήρη άποψη και εναλλακτικές θέσεις για την κατάσταση που επικρατεί στις χώρες αυτές. Άλλωστε δεν ήταν αυτό το θέμα της διάλεξής του.

Σαν συμπέρασμα ας ξανατονιστεί τούτο: σημαντικό ρόλο στη μετάβαση προς το σοσιαλισμό, τον υπέρτατο ρόλο, θα τον παίξει η ιδεολογία. Αυτό δείχνει η επαναστατική εμπειρία του 20ού αιώνα.

Ο άνθρωπος κουβαλάει προκαταλήψεις και βιώματα αιώνων. Από σκλάβος των πραγμάτων και κυνηγός του προσωπικού συμφέροντος θα περάσει σε μια ζωή αλληλοβοήθειας και συνεργασίας μόνο μετά από μια παρατεταμένη πολεμική κατά των αστικών προκαταλήψεων και πρακτικών μέσα του.

Χωρίς να κερδηθεί αυτός ο αγώνας, σοσιαλισμός δε θα υπάρξει.